

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Kuruş kimdir?

Kuruş Əhəməni nəslindən çıxmış parsların sərkərdəsi idi. Bu şəxsin barəsində istər İran tarixində və istərsə başqa tarixçilərin yazılarında əcaib və qəribə əfsanələr görünür. İran tarixçilərinin bu əfsanələrdən birinci hədəfi bu adamı Astiaka aid etmək və o biri tərəfdən, bu adamı xariquladə insan surətində göstərməkdir. Amma indi elm aləmində isbat (sabit) olmuşdur ki, bu əfsanələr baş verməyib, sırf uydurmadan ibarətdir. Getezyasın rəvayətinə görə Kuruş bir çobanın oğlu idi ki, ehtiya-

Firidun İBRAHİMİ

ha vəfadar qalan qüvvələr isə axırını nəfərlərində qətl olunurlar.

Bu vəqədən (hadisədən) sonra Astiak Harpakın xəyanətini düşünərək öz sərkərdəsinə (sərdarına) xitabən deyir:

"Harpak! Sən çox vicdansız və axmaq bir adamsan, axmaqsan, çünki padşahlığı öz əlinə almağa imkan tapıb bildiyin halda özgəyə həvalə etdin; vicdansızsan, çünki şəxsiqərəz və kin üzündən Midiya millətini parslara qul və əsir etdin. Əgər istəyirdin ki, mənim yerimdə ayrı bir adam olsun, bu işi bir nəfər Midiya qövmündən olan şəxsin barəsində edəydin ki, midiyalıların qulları olan parslar bundan sonra onlara ağa ola bilməyədilər" (Herodot).

Bu tarixi sözlər Midiyanın axırını cı padşahı olan Astiakın millət sevgisi və vətənpərvərlik nümunəsidir ki, onu bizim nəzərimizdə həqiqi bir azərbaycanlı kimi təqdim edir. Çünki bu sözlər Astiakın öz millətinə və məmləkətinə görə təəssüf etdiyini və onlara acıdığına göstərir.

Doğrudan da Astiakın sözləri tezliklə əməli oldu. Çünki parslar hakimiyyəti ələ alan kimi midiyalıları qul etmək xəyalına düşüb, onların mədəniyyət və maariflərini aradan qaldırmaqla onların milli şəxsiyyətlərini yox etməyə çalışdılar; bu zamandan öz dillərini Midiya millətinə yeritməklə Midiya ölkəsini, yəni indiki Azərbaycanı özlərinə müstəmləkə etməyə çalışdılar.

Astiak özünün taxt-tacının aradan getməsindən təsirlənmədi. O, əli ilə tac və taxtını Harpaka və ya başqa midiyalıya verməyə hazır idi. Bu böyük və ağıllı hökmranı mütəəssir edən Midiya ölkəsinin düşməni əlinə

mını almaqdan ötrü Kuruşun başını kəsdirib və qanıya dolu bir tuluğun içinə saldı və ona xitabən məsxərə edəcək bir halda dedi: Mən səni davada məğlub etdim sə də sən məkr və hiylə yoluyla mənim oğlumu öldürdün. Sən ki qan içməkdən doymurdun, indi bu qandan doyunca içməlisən!"

Midiyalıların üsyanı

Kuruş öz hökmdarlıq dövründə Midiya padşahlarının getdiyi yolu getməyə çalışdıysa da müvəffəq olmadı. O, midiyalılarından artıq dərəcədə qorxduğundan onları həmişəlik bir feşar (təzyiq) altında saxlamaq istəyirdi. Kuruş miladdan qabaq 529-cu ildə öldürüldü və ondan sonra oğlu Kambiz hökmrana çatıb atasının işğalçı əməllərini təqib etdi.

Bu zaman parsların istilası altında yaşayan babalarımız miladdan qabaq 524-cü ildə işğalçıların əleyhinə üsyan etdilər. Kambiz isə bu vaxtda böyük bir ordu ilə Misirə getmişdi. Midiyalıların üsyanını eşitdikdə Kambiz Misirdə təqib etdiyi əməllərindən əl çəkərək geri qayıtdı. Kambiz aydınasına bilirdi ki, midiyalıların üsyanı nə deməkdir və bu məsələyə vəqif (agah) idi ki, azadlıq yolunda hər cür fədakarlığa hazır olan Midiya millətinin üsyanı onun hakimiyyətinə son verəcəkdir.

Qaumata (Humat) tariximizin qəhrəmanıdır

İşğalçı parsların ziddinə olan Midiya millətinin üsyanı Humat (Keyomate) adlı bir qəhrəmanın komandası altında idi. Midiya milləti sərkərdəliyi ilə öz azadlıq və istiqlaliyyətini ələ keçirmək və milli hakimiyyət binasını qurmaq istəyirdi. Midiyalıların üsyanı Kuruş və Kambizin bütün fəthlərini nəticəsiz və

aşmış zülmələrindən cana doymuş başqa millətlərin üsyanı başladıqda Daryuş pars hökmrana yetişir və bütün azadlıq istəyən millətlərin rəhbərlərini ortadan qaldırmağa başlayır. Daryuş bu qanlı müharibələri, istiqlal və azadlıq yolunda mübarizə aparan millətlər haqqında etdiyi zülmələri özünə və pars millətinə əbədi bir iftixar sayaraq kitabəsini daşda qazdırmışdır. Bu kitabə Daryuşun və pars millətinin qonşu millətlərə qarşı etdikləri zülmərin həmişəlik sənədi kimi qalmışdır. Bu sənəd parsların Midiya və sair millətlər ilə nə şəkildə rəftar etdiklərini bildirir. Daryuş bu kitabədə Midiya milləti və onun rəhbərləri ilə etdiyi rəftarı belə təsvir edir:

Beşinci qismət - "...Frortiş adlı bir midiyalı yağı olub "mən hivoxştrim Kiaksarın tayfasından xıştrit (kişatiryat) - dedi. Midiyalıların hamısı məndən üz çevirib onun tərəfinə getdilər və o Midiya padşahı oldu".

Altıncı qismət - "... mənim qoşununun az olmağı səbəb oldu ki pars təbəələrindən olan ordulardan birini vidərnə (vidarın) sərkərdəliyi ilə göndərdim və onlara dedim: Gedin Midiya qoşununu məğlub edin. Midiyaya yetişəndən sonra Mərvəş adlanan bir yerdə midiyalıları ilə dava oldu. Sonra mənim qoşununun bir yerdə mənə müntəzir qaldı (gözlədi)".

Daryuşun göstərdiyi davalar Midiya millətinin rəhbərliyi ilə parsların istilası əleyhinə apardığı mübarizələrdə ki yuxarıda zikr etdiyimiz kimi parslar bu vuruşmalarda Vidarbin adlı bir sərkərdənin komandası altında vuruşurdular.

Müşir əd-Dövlə Pirniya haqqında bəhs etdiyimiz kitabənin 6-cı hissəsindən bu nəticəni çıxarıb ki parslar midiyalıları məğlub etməyə müvəffəq olmuşlar.

"Azərbaycan gözəl və səvətli bir ölkədir"

cın şiddətindən yol kəsməyə məcbur olmuşdu, o cavanlıq dövründə alçaq işlər görürdü və bu cəhətə görə ona şallaq (taziyanə) vurmuşdular. Kuruş ilə Astiakın arasında heç bir yaxınlıq yox idi və o, hiylə və məkr yolu ilə padşahlığa yetmişdi.." (Müşir əd-Dövlənin yazdığı (təlif etdiyi) "İranibastan" tarixindən)

Cah-calal sevən və qan tökən Kuruş Midiya padşahının babillilərlə müharibəyə məşğul olmağında istifadə edərək Midiya padşahının adına uydurma bir məktub düzəltməklə bütün (tamam) Parsı öz hökmrana altına aldı və Pars qövlərini Midiya dövlətinin əleyhinə təhrik etməyə başladı.

Parslar dala qalmış bir qövm olub mədəniyyətin ibtidai mərhələlərində yaşayırdılar. Buna görə Kuruş onları tezliklə Midiya dövlətinin əleyhinə təhrik edib və öz planına əməl etməyə imkan tapdı.

Midiyalıların fədakarlığı

Kuruş öz qövmünü (xalqını) Midiya dövlətinin əleyhinə qaldırarkən, Astiak Midiya dövlətinin nüfuzlu sərkərdələrindən Harpak adlı bir nəfəri yağlılar ilə müharibə etməkdən ötrü öz qoşunlarını komandan təyin etdi. Harpak zahirdə padşahın fədailərindən biri olduğu halda, batində Astiak ilə şəxsi düşmənçiliyi və ziddiyyəti var idi. Buna görə qiyam etmiş qüvvələrlə üzleşəndə padşaha və vətəninə xəyanət edərək Kuruş ilə Midiya dövlətinin əleyhinə hərəkət etdi. Yuxarıda yazıldığı kimi, parslar ilə midiyalıların arasında müharibə davam etdi.

Midiya milləti öz vətənlərini müdafiə etmək üçün son dərəcə qəhrəmanlıq və fədakarlıq göstərir, amma Harpakın xəyanəti öz işini görür və Midiya qüvvələri məğlub olur. Midiya padşahı parslara əsir düşür, padşa-

keçməsi idi və buna görə Harpaka axmaq və vicdansız deməyə haqqı var idi. Çünki Harpak öz şəxsi-qərəzinin xətrinə öz millətini parsların qəsbkar və zalım qüvvələrinə təslim etmişdi.

Kuruşun aqibəti

Midiya milləti öz hərbi məğlubiyətini nəzərə almayaraq qüvvətli bir ruhiyyə ilə hər yerdə, xüsusən Azərbaycanın həssas nöqtələrində yad güclər bərabərində böyük bir rəşadətə müqavimət etmişdir. Buna görə Kuruş səltənəti əldə etdikdən sonra maneəsizcəsinə Midiyanın müqavimətini aradan qaldırmağa və onları vergi və xərac verən bir millət şəklinə gətirməyə çalışdı.

Kuruş tamamilə öz hökmranlıq dövrünü qonşu millətlərin azadlıq və istiqlaliyyətlərini məhv etməyə, onların ölkələrində böyük və müdhiş müharibələr yaratmağa və mallarını qarət etməklə bərabər, pars millətinin adət-ənənələrini məğlub millətlərə qəbul etdirməyə sərf etdi. Kuruş Midiya dövlətini məğlub etdikdən sonra Lidiya padşahı olan Kerzos ilə vuruşub onu da məğlub etdi və Lidiya dövlətinin mərkəzi olan gözəl şəhərini talayıb dağıtdı.

Bundan sonra Kuruş Babil üzərinə basqına keçərək onu da işğal etdi.

Kuruş çox zalım bir hökmdar idi. Herodotun yazdığına görə "Asiyanı boşalttı". Bu sənəd Kuruşun Midiya və ayrı millətlər haqqında etdiyi zülmələri, cinayətləri aydın göstərir. Kuruş öz dünya qəsbkarlığını davam etdirib massaketlər ilə davaya başladı və bu da onun ölümünə səbəb oldu. Beləliklə, Kuruşun ölümü qəsbkarlıq və azad millətləri əsirliyə almaq məqsədilə vuruşmalar nəticəsində olmuşdur. Herodot yazır ki:

"Massagetlərin başçısı Tomris Kuruşun əli ilə öldürülən oğlunun intiqa-

təsirsiz edəcək qədər qüvvətlənmişdi. Kambiz tələsik Misirdən qayıdan vaxt öldürüldü. Bu hadisə nəticəsində parslar özlərini itirib nə etdiklərini bilmirdilər. Axırda əhəmənilər (Həxamənişi) nəslindən birisi olan Daryuş (Dara) səltənətə gətirildilər. Parslarla midiyalıları arasında olan azadlıq vuruşmaları uzun müddət sürmüşdür. Tarixçilərin yazdığına görə midiyalıları bu mübarizələrdə böyük müvəffəqiyyətlər qazanmışdılar. Amma parslar çox qan tökmək nəticəsində öz azadlıq və istiqlaliyyətləri yolunda mübarizə aparan millətləri yenə də itaət və işğal altına aldılar və onlara ağır zülmələr etməyə başladılar.

Midiyalıların tərəfindən səffak parsların əleyhinə şiddətli və qanlı mübarizələrin birində Midiya qəhrəmanı öldürüldü. Onun yerində Kişatiryat adlı ikinci bir qəhrəman Midiya millətinin azadlıq yolunda etdiyi mübarizələrin sərkərdəliyini aldı. Midiya milləti bu mübarizələrdə parlaq müvəffəqiyyətlər ələ gətirib və ona idamə verməkdə idi. Daryuş isə Vidarın adlı bir sərkərdənin başçılığında Midiya üzərinə böyük bir ordu göndərir, lakin bu ordu da midiyalıları istiqlal yolunda mübarizə aparmaqdan çəkindirə bilmir.

Daryuş qəhrəman Midiya millətinin bu fədakarlığına mübarizəsinin nəticəsində özünə ağır zərbə dəyəcəyini düşüncü, Midiya millətini məğlub etməkdən ötrü daha böyük bir ordu göndərir. Qəhrəman Midiya milləti böyük vuruşmalara məruz qalır, Kişaterbat əsir düşür və parslar tərəfindən vəhşiliklə öldürülür. Beləliklə Midiya millətinin mübarizə başçıları amansızcasına aradan götürülür və bizim fədakar və qəhrəman babalarımız bir daha parsların əsarəti altında böyük və şiddətli bir işgəncə və əzablara məruz qalırlar.

Daryuşun Bisütündəki kitabəsi

Midiya milləti ilə bərabər parsların əsarəti altında olan və onların həddini

12-ci qismət - "... Babildən Midiyaya getdim, orada Kundureş adlanan bir yerdə özünü Midiya şahı tanıdıran Fururtiş qoşun ilə bərabər mənim qabağıma çıxdı... vuruşduq və mən Ahuramazdanın iradəsi ilə Fururtişin qoşununu məğlub etdim".

13-cü qismət - "... sonra Firurtiş atlılar ilə bərabər Midiyada olan Rey tərəfinə getdi. Mən qoşun göndərib onu tutdurdum. Fururtiş mənim yanına gətirildilər. Onun qulaqlarını, burnunu və dilini kəsdim, gözlərini də çıxartdım. Sonra Həmədana aparıb yoldaşları ilə bərabər dara çəkirdim."

Bütün bunlar Daryuşun və pars millətinin əsir millətlər haqqında etdikləri zülmələri və vəhşilikləri aydınasına göstərir. İşğal edilmiş ölkələrdəki millətlər haqqında bu növ səffaklıqların (qaniçən) əməl edilməsi uzun müddətlər sürmüşdür və həmin kitabədə Daryuşun zülmələrindən daha bir çox nümunələr göstərmək mümkündür. Daryuş həmin kitabənin 14-cü qismətində iftixarla yazmışdır ki:

"Çətrtəxmə adlı bir nəfəri əsir etdikdən sonra onun qulaqlarını və burnunu kəsib gözlərini çıxardım. Onu xalqın hamısının görməsi üçün qapımda zəncirə bağlayıb saxladım və sonra Arbildə asırdım". Məlum olan bu şəxs də Midiya millətinin azadlığı yolunda Daryuşa yağı olmuş və bu tərtib ilə öldürülmüşdür.

15-ci qismət - "... Mənim Midiyada etdiklərim bunlardır".

Daryuş bu üsyanları aradan qaldıran dan sonra midiyalıların adab və rüsumilə bərabər rəsmi məzhəblərini də qəbul etmişdir. Bütün nüvərixlərin yazdığına görə midiyalıları mədəniyyət və ümumi kültür cəhətindən parslardan çox mütərəqqi bir millət idi.

(Davamı var)